

ROLUL FEMEII ÎN BISERICĂ. PROBLEMA DIACONATULUI FEMININ

Drd. Daniela Luminița Ivanovici

Abstract: Starting from the words of the metropolitan Callistos Ware, found in the work entitled “Man, Woman and the Priesthood of Christ”, who considers it necessary to distinguish “the signs of time” (Mt. 16,3), and be prepared to discover the dough in the Gospel, we will try to analyze, within this work, the place that the Christian woman occupied within the Church and show how valuable revitalization of some of the old ministrations would be. That is why the main subject of this work shall be the female deaconate and the possibility of its revival. The work shall be divided into two sections. One of them shall discuss the official positions held by women within the Church until the 13th century, while the other will reflect the issue of female deaconate and its current implications.

Keywords: the Christian woman, ministration, deaconate, history.

Pornind de la cuvintele mitropolitului Callistos Ware, din lucrarea „Man, Woman and the Priesthood of Christ”, care spune că e necesar să discernem „semnele timpului” (Mt. 16, 3), și să fim pregătiți să descoperim aluatul din Evanghelie”¹, ne-am propus în această lucrare să analizăm locul pe care femeia creștină l-a ocupat în Biserică și să arătăm cât de valoroasă ar fi revitalizarea unora dintre vechile slujiri ale acesteia. De aceea, subiectul principal al acestei expuneri va fi diaconatul feminin și posibilitatea reînvierii lui. Lucrarea va fi împărțită în două secțiuni. Una va trata funcțiile oficiale pe care femeia le-a îndeplinit în Biserică, până în secolul XIII, iar cea de-a doua va analiza problema diaconatului feminin și implicațiile actuale.

I. Slujirea femeii în Biserică

Biserica creștină a știut să ofere femeilor posibilitatea de a împărtăși altora darurile cu care Dumnezeu le-a înzestrat. Astfel, unele aveau darul rugăciunii

¹ Elisabeth Behr-Sigel & Callistos Ware, *The Ordination of Women in the Orthodox Church*, WCC Publications, Geneva, 1999, p. 66

și comunitatea alerga la ele pentru a fi ajutată. Altele erau milostive sau erau aplecate spre cercetarea Scripturilor. Aceste preocupări ale femeii și-au găsit locul în slujirea Bisericii și au contribuit la îmbogățirea ei. Astăzi, din păcate, observăm că ea a devenit persona non grata căci, deși femeile sunt cele care participă în număr mare la serviciul divin, funcția lor în Biserică se reduce la minimum. Se pune întrebarea: Așa se prezenta situația și în primele secole creștine? Care au fost motivele ce au stat la baza modificării situației femeii și cum ar putea ea fi remediată astăzi? La acestea vom încerca să răspundem pe parcursul cercetării de față.

1.1. Văduvele. Femei-clerici în mișcările eretice

Văduvele sunt amintite pentru prima dată în Noul Testament, în epistolele sfântului Pavel adresate lui Timotei. În cercetarea noastră nu vom analiza perspectiva nou-testamentară, ci vom prezenta evoluția acestei trepte, până la dispariția ei.

Este necesar de la început să facem distincția între sensul generic al termenului „văduvă” (femeie al cărei soț a murit) și „Văduvă” (femeie care aparține unui ordin consacrat). Treapta văduvelor a dispărut pe la mijlocul secolului VI. În Testamentum Domini apare o rugăciune de consacrare a văduvelor care, aici, aveau un rang mai mare decât diaconițele. În alte scrieri, ca de exemplu Constituțiile Apostolice, se vorbește despre văduve și diaconițe ca fiind aceeași grupare². De altfel, mulți cercetători consideră că treapta diaconițelor a fost creată pentru a încetini influența văduvelor în Biserică fiindcă, nefiind căsătorite, aveau independență financiară și nu puteau fi controlate³.

Tradiția Apostolică a Sfântului Hipolit Romanul menționează și treapta văduvelor. „O văduvă nu este hirotonită. Dacă soțul ei a trecut la Domnul de multă vreme, atunci ea poate fi aleasă în rândul acestui ordin. Dacă soțul a murit de curând, nu se poate avea încredere în ea, chiar dacă este înaintată în vârstă. O astfel de văduvă va fi pusă la încercare pentru o perioadă de timp întrucât adeseori patimile sunt prezente și la cei bătrâni căci nu le-au biruit în anii tinereții. Văduva va fi primită numai prin citirea unei rugăciuni, iar nu prin punerea mâinilor fiindcă nu are nicio funcție liturgică... Văduvele au ca principală preocupare rugăciunea, care este obligatorie pentru toți”. Hipolit așează văduvele înaintea citeților, fecioarelor și ipodiaconilor⁴.

În Didascalia Apostolorum se menționează că limita de vârstă la care o văduvă putea fi admisă era de 50 de ani. Văduvele duceau o viață izolată, rolul lor fiind strict contemplativ. Le era interzis să învețe și să participe la

² Valerie A. Karras, „Liturgical functions...”, pp. 98-99

³ *The New Westminster Dictionary of Church History*, p. 189

⁴ Martimort, *Deaconesses...* p. 31

administrarea tainei botezului. Motivul acestei interdicții era fundamentat pe faptul că Mântuitorul nu a acordat o astfel de misiune femeilor care Îl urmau⁵.

Testamentum Domini aruncă o nouă lumină asupra activității văduvelor. Aici se spune că acestea vizitează femeile bolnave în fiecare duminică, împreună cu un diacon sau doi. Această sarcină nu este limitată la neofii. Ele sunt cele care le învață pe femeile catehumene ce „este potrivit și necesar” și îi convertesc pe păcătoși învățându-i smerenia. De asemenea, se spune că „văduvele trebuie să le supravegheze pe diaconițe”. În timpul serviciului liturgic, ele stăteau lângă ușa principală a Bisericii și se împărțeau înaintea lectorilor și a ipodiamonilor.

Sunt amintite și alte funcții ale văduvelor. Ele trebuie să fie atente la îmbrăcăminte: „Femeile să își acopere capul și părul. Să păstreze decența în îmbrăcăminte; să nu-și împletească părul și să nu se împodobescă cu pietre prețioase pentru ca nu cumva tinerii care sunt în biserică să fie captivați, ci să se aranjeze cu modestie și înțelepciune. Altfel, să fie muștrate de văduvele care stau în față și, dacă persistă în aceeași îndrăzneală, să fie dojenite de episcop”⁶. Dat fiind faptul că Testamentum Domini oferă și o rugăciune de hirotonire a văduvelor, iar funcțiile pe care acestea le aveau erau numeroase, unii cercetători cred că acestea aveau o funcție clericală. Însă, analizând cuprinsul Testamentului și făcând paralelă cu ceea ce se afirmă despre funcțiile diaconițelor în Tradiția apostolică și în Didascalia Apostolorum, vedem că rolul pe care diaconițele îl aveau în aceste scrieri (mai ales în Didascalie) este transferat văduvelor. Probabil, autorul Testamentului înțelegea prin văduve pe diaconițe, căci în afară de această lucrare, în nicio altă scriere nu se menționează vreun rol liturgic pentru văduve.

Motivul dispariției treptei văduvelor nu se cunoaște. Probabil că ea a fost înglobată în diaconatul feminin, mai ales că în secolele V-VI ajunsese la o bogată înflorire⁷.

Un fenomen interesant în istoria Bizanțului îl constituie apariția, în rândul unor grupări eretice, a femeilor ce erau hirotonite episcopi sau preoți. Două mișcări eretice au hirotonit femei ca preoți și episcopi. Este vorba de montaniști, pepuzieni⁸ și priscilienii⁹ (secolul IV). Despre acest fenomen găsim informații

⁵ Martimort, *Deaconesses...* p. 42

⁶ Victoria Bolfă Otic, *Femeia în Biserică...* p. 77

⁷ *The New Westminster Dictionary of Church History*, p. 189

⁸ Pepuzienii erau membrii unei erezii de la începutul secolului IV care a apărut în orașul Pepuza din Asia Minor. Se crede că ei sunt o ramură a sectei montaniste. Ei puneau accent pe viziunile extatice și pe profeții. Pepuzienii afirmau că una dintre profetesele lor, Quitilla, L-a văzut pe Mântuitorul venind la ea într-o viziune îmbrăcat ca o femeie. John Chapman, “Montanists” in *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 10, New York: Robert Appleton Company, 1911 <<http://www.newadvent.org/cathen/10521a.htm>> (15. 04. 2016)

⁹ Erezie susținută de episcopul Priscillian în Spania, în jurul anului 370. Aceasta s-a răspândit repede până în sudul Galiei. Priscilienii au o doctrină maniheistă. Dat fiind faptul că, în concepția lor, materia nu este importantă, atunci atât bărbații cât și femeile pot deține funcții sacerdotale. Vezi Kevin Madigan, Carolyn Osiek, *Ordained Women in the Early Church*, John Hopkins University Press, 2005, pp.183-185.

mai ales în lucrarea „Panarion” a sfântului Epifanie de Salamina, dar și în câteva inscripții care ni s-au păstrat.

Sfântul Epifanie, descriind învățătura pepuzienilor și priscilienilor, spune: „și ei o numesc pe sora lui Moise profeteasă ca argument în favoarea femeilor din rândul lor care sunt hirotonite ca membrii ai clerului. De asemenea, ei spun că Filip a avut patru fiice care profeteau... Au femei episcopi, femei preoți... toate care, spun ei, sunt în acord cu „în Iisus Hristos nu mai există bărbat sau femeie”. Ei hirotonesc femei din mijlocul lor episcopi și preoți din cauza Evei, neauzind cuvântul Domnului: „el va fi soțul tău și va stăpâni peste tine”. Dar cuvântul apostolului rămâne ascuns față de ei: „Nu permit niciunei femei să vorbească sau să aibă autoritate asupra bărbatului” (1 Tim. 2, 12) și din nou „nu bărbatul este din femeie, ci femeia din bărbat”(1 Cor. 11, 8)”¹⁰. Prin argumentele pe care le aduce împotriva hirotonirii femeii, Sf. Epifanie arată că privește inferioritatea acesteia ca fiind dată prin creație. Singura funcție pe care femeia o poate deține în Biserică este cea de diaconișă¹¹.

Existența unei ierarhii feminine în cadrul acestor erezii este atestată de o serie de inscripții¹². În Uçak (Asia Minor) s-au descoperit mai multe pietre de mormânt datând din prima jumătate a secolului III. Pe una din acestea scrie: „Διογας ἐπισκοπος Ἀμμιω πρεσβυτέρα μνήμης χάριν”¹³. S-au formulat două opinii privind aceste cuvinte. Unii spun că este vorba de o femeie în vârstă. Alții consideră că πρεσβυτέρα este un titlu oficial. Cei care susțin această părere sunt Elsa Gibson și Marc Waelkens. Ei cred că mormântul aparține unei femei din erezia montanistă. Această părere a fost îmbrățișată de majoritatea cercetătorilor¹⁴.

O altă inscripție din Salona (Italia) conține doar cuvântul „sacerdotae”. E vorba despre o femeie care era fie preot, fie episcop. Numai o bucată de inscripție a supraviețuit împreună cu o cruce, fapt ce arată că e vorba despre mormântul unei creștine. Pierre-Marie Gy a determinat că din secolul IV până în secolul VI, sacerdos era folosit cel mai adesea pentru a desemna pe episcopi și uneori pe preoți. Prezența unei femei episcop sau preot nu e ceva straniu căci papa Gelasiu I, la sfârșitul secolului V, scrie împotriva femeilor care aveau funcții sacerdotale în sudul Italiei și în Sicilia. Acest fapt era acceptat de comunitate și chiar încurajat. Mai mult, în Salona se mai cunoaște numele unei posibile femei-preot, Flavia Vitalia¹⁵.

¹⁰ F. Williams, *Epiphanius, The Panarion, Books II-III*, E.J Brill, Leiden, 1994, p. 620

¹¹ Ute E. Eisen, *Women Officeholders...* p. 119

¹² Informații detaliate asupra acestui subiect se găsesc la Ute E. Eisen, *Women Officeholders...* pp. 116-142; Antonio Ferrua, *Note e Giunte. Alle Iscrizioni Cristiane Antiche della Sicilia*. Roma, Tipografia poliglotta vaticana, 1979; France Bulic, *Iscrizione Inedita*. (Siculi, Bihaci di Castelnuovo di Trau), *Bulletino di Archeologia e Storia Dalmata* 37, 1924, pp. 107-111

¹³ Episcopul Diogas, în memoria lui Ammion preoteasa

¹⁴ Ute E. Eisen, *Women Officeholders...* pp.118-119

¹⁵ Ute E. Eisen, *Women Officeholders...* p. 133

Alte mărturii privind existența femeilor-clerici în rândul grupărilor eretice găsim în două canoane ale sinodului de la Laodiceea, din anii 360-364. Au avut loc numeroase sinoade în Laodiceea, între 360-400, iar versiunea finală a hotărârilor provine probabil de la sfârșitul secolului IV.

Cele două canoane, 11 și 45, interzic femeilor să fie hirotonite sau să se apropie de Altar în timpul Sfintei Liturghii. Canonul 11 spune: „acelea care se numesc prezbiteri sau presidentess (cele care stau în față) nu trebuie să fie hirotonite în Biserică”. Canonul 45 decretează: „femeile nu trebuie să se apropie de Altar”¹⁶. Unii înțeleg prin prezbiterii amintite în canonul 11 pe văduvele bătrâne care învățau pe tinere¹⁷. Însă, după cum afirmă și E. Eisen, acest canon nu se referă la văduve căci prin „ἐν ἐκκλησια καθιστασθαι” se desemnează în canoane clerul superior. În plus, dacă presbytides ar fi avut numai un rol marginal în Biserică, nu ar mai fi fost necesar să fie interzisă numirea lor. Însă a fost nevoie de un sinod pentru a se impune autoritatea asupra femeilor și slujirii lor în Biserică¹⁸.

1.2. Femeile graptai de la mănăstirea Pantocrator

Mănăstirea Pantocratului din Constantinopol a fost fondată de împăratul bizantin Ioan al II-lea Comnenul și de soția sa Irina în anul 1130. Această așezare monahală avea și un spital în incinta ei.

De la această mănăstire se păstrează un *typikon*, dat de împărat, unde este amintit numărul de clerici ce slujea la una dintre bisericile de aici. Sunt amintiți 50 de slujitori la care s-au adăugat patru femei „cu rangul de graptai.” Se spun următoarele despre aceste femei: „Hotărâm ca patru femei respectabile, mature ca vârstă și caracter și cu rangul de graptai, să-și îndeplinească îndatoririle două într-o săptămână și două în următoarea, și toate patru trebuie să fie prezente vineri dimineața și să se îngrijească de biserică și de ceea ce se petrece acolo... orfanii și graptai ar trebui să existe pentru acest motiv, ca ei să conducă procesiunea ieșirii cu praporii (steagurile) în fiecare săptămână, să se îngrijească de frații care vin... și să vadă greșelile din biserică și toate lucrurile legate de aceasta”¹⁹. Deci, după cum vedem din acest *typikon*, era nevoie de ajutorul femeilor mai ales pentru a acorda o ospitalitate potrivită pelerinilor, dar și pentru a asigura ordinea în timpul slujbelor din fiecare săptămână. Slujirea acestor femei era asemănătoare cu cea a văduvelor și a diaconițelor. Nu există nicio dovadă a unei consacrări a acestora. Se presupune că ele făceau

¹⁶ *Canons of the Council of Laodicea* în Mansi, *Sacrorum Conciliorum*, H. Welter, Paris, 1902, pp. 565-566

¹⁷ Grigore cel Mare vorbește despre un preot, Nursinus, care își iubea prezbitera ca pe o soră. (Gregory, *Dialogues*, ed. Edmund Gardner, London, 1911, p. 190)

¹⁸ Ute E. Eisen, *Women Officeholders...* pp. 121-122

¹⁹ *Pantokrator: Typikon of Emperor John II Komnenos for the Monastery of Christ Pantokrator in Constantinople*, trad. Robert Jordan în *Byzantine Monastic Foundation Documents*, ed. John Thomas and Angela Constantinides Hero, Washington, vol. II, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2000, p. 754

parte din clerul inferior întrucât erau numărate împreună cu clericii în secțiunea care fixa renumerația bănească pentru fiecare.²⁰

1.3 Femeile Mironosițe (purtătoare de mir - Myrophoroi)

Spre sfârșitul mileniului întâi, patriarhia din Ierusalim avea slujbe foarte elaborate în zilele Învierii Domnului. Un element unic al ritului din Ierusalim este treapta femeilor mironosițe, care participau la slujbele din Sâmbăta Mare și de Paști ale Bisericii din Ierusalim.

Nu se știe exact când a apărut această slujire a femeilor în Ierusalim. Ele nu sunt amintite în documentele timpurii ale Bisericii, cum este jurnalul Egeriei de la sfârșitul secolului IV. În orice caz, sunt numeroase referiri despre acestea într-un *typikon* al Bisericii din Ierusalim, aflat într-un manuscris din secolul XII care pare să fie o copie după o lucrare de la sfârșitul secolului IX sau începutul secolului X. Se pare că ele mai existau la începutul secolului XIII.

Funcțiile femeilor mironosițe erau clar specificate în *typiconul* din secolul XII. Astfel, acestea își începeau slujirea devreme, sâmbătă dimineața, când îl însoțeau pe patriarh și pe slujitorii săi la Sfântul Mormânt. Aici ele pregăteau candelile și uleiul din Sfântul Mărmânt, cântând, în timp ce lucrau, Canonul și slujba Ceasurilot. După ce terminau de pregătit totul, ele cântau „Slavă Tatălui...” și un imn pe glasul II. Un diacon rostea ectenia și apoi patriarhul încuia Sfântul Mormânt după ce stingea candelile.

În dimineața Paștilor clerul, incluzând și pe mironosițe, se aduna devreme la patriarhie, în secreton, unde își schimbau veșmintele, după care porneau spre Biserica Sfântului Mormânt. Înainte de a intra se cânta troparul Învierii care se rostea ca un refren la psalmul intonat de patriarh: „Deschideți, căpetenii, porțile raiului...”. „Ușile bisericii erau imediat deschise și patriarhul împreună cu clerul intra în biserică, cântând „Hristos a înviat!”. Și patriarhul împreună cu arhidiaconul imediat intrau în Sfântul Mormânt, ei singuri, împreună cu mironosițele și se așezau înaintea Sfântului Mormânt. După aceea, patriarhul ieșea, venea la ele și le spunea: „Bucurați-vă! Hristos a înviat!”. Atunci mironosițele cădeau la picioarele lui și, după ce se ridicau, tămâiau pe patriarh și cântau *polychronion*-ul. După aceea se întorceau la locul unde stăteau de obicei”. De la sfârșitul slujbei din această zi avem ultimele referiri privitoare la mironosițe. La sfârștul slujbei avea loc o procesiune la care participau diaconii, ipodiaconii, diaconițele și femeile mironosițe. Diaconii țineau cădelnițele, diaconițele purtau candelile iar mironosițele duceau analogul. Două femei mironosițe se așezau la intrarea în Sfântul Mormânt și cădeau spre diaconul care citea din Sfânta Evanghelie. După ce acesta termina, mironosițele intrau în Sfântul Mormânt și îl tămâiau²¹.

²⁰ Valerie A. Karras, *The liturgical functions...* p. 108

²¹ Valerie A. Karras, *The liturgical functions...* pp. 110-113

Nu se cunoaște dacă femeile mironosițe erau consacrate printr-o rugăciune specială. Presemne, ele făceau parte cel puțin din rândul clerului inferior, dat fiind faptul că participau la procesiuni împreună cu diaconii, diaconițele și ipodiaconii și îndeplineau și alte slujiri, după cum am văzut mai sus.

II. Diaconițele

Principala problemă de care ne lovim atunci când analizăm diaconatul feminin este de ordin terminologic. Se pune mult accent asupra semnificației istorice și contextuale a anumitor termeni ca: *διακονια*, *διακονος*, și în mod particular pe evoluția folosirii substantivului *η διακονος* aplicat femeilor și pe apariția femininului *διακονισσα*.

Termenii *διακονια*, *διακονος* au un înțeles general în Noul Testament. În limba greacă *διακονια*, *διακονος* se apropie ca înțeles de *δουλειος* (servitor), *θεραπων* (cel care face gratuit acte de binefacere), *λατρειν* (a sluji contra cost), *λειτουργος* (cel care îndeplinește un oficiu public). În Evangheliile și în Faptele Apostolilor, *διακονια* desemnează servirea la mese, iar derivatul *διακονειν* descria misiunea lui Hristos, slujirea Apostolilor și diversele slujiri ale Bisericii. *Διακονος* are o întrebuințare asemănătoare. El are două semnificații în scrierile nou-testamentare: „una generică de ministru, servitor, emisar, mesager, folosită cel mai des, și o alta care arată un oficiu de subordonare sau coordonare”²².

În ceea ce privește folosirea termenului *η διακονος* pentru femei, s-au emis două păreri. Prima, susținută de Ysebaert, afirmă o dezvoltare asemănătoare titlului masculin. Dat fiind faptul că momentul apariției denumirii oficiale de *διακονος* este același pentru femei și bărbați (în Noul Testament), acesta crede posibilă folosirea unui plural care să-i cuprindă pe toți. Însă, alți cercetători, între care amintim pe A. Martimort, se opun acestei interpretări, excluzând posibilitatea folosirii oficiale a termenului *διακονος* și pentru femei în perioada noutestamentară. Principalul argument pentru susținerea tezei este faptul că semnificația oficială a termenului va apărea numai în secolul III²³, părere la care și noi aderăm.

Ultimul termen care ne interesează este *διακονισσα*. El s-a format „în cadrul unei evoluții specifice a limbii grecești”²⁴. El este derivat din folosirea numelor populare și prin adăugarea sufixului feminin *-ισσα* termenului masculin. Termenul feminin apare pentru prima dată în canonul 19 al Sinodului I Ecumenic, însă acesta nu a substituit în totalitate masculinul *διακονος*, amândouă fiind folosite alternativ.

Data fiind folosirea aceluiași termeni pentru diaconatul feminin și masculin, s-a emis părerea că slujirea acestora ar fi egală. În susținerea egalității în

²² Victoria Bolfă Otie, *Rolul Femeii în Biserică. De la diaconesele antice la diaconia femeii de astăzi*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, p. 28

²³ Victoria Bolfă Otic, *Femeia în Biserică*, p. 31

²⁴ *Ibidem*, p. 31

demnitate s-a adus argumentul că, într-o societate care era foarte atentă la titlurile oficiale, ar fi fost imposibil să se folosească același titlu pentru slujiri diferite. Însă, după cum vom vedea din cuprinsul acestui capitol, această teză nu poate fi susținută întrucât funcțiile celor două diaconate sunt diferite²⁵, diaconatul feminin având o valoare mai mică, deși treapta clericală era aceeași.

Din primele clipe ale apariției creștinismului, femeile au fost active în viața Bisericii. Acest fapt este lesne de observat atât din scrierile Noului Testament unde vedem că femeile îl urmau pe Mântuitorul iar în perioada apostolică ajutau la răspândirea Evangheliei, dar mai ales fiindcă există dovezi de netăgăduit privind existența diaconatului feminin începând cu secolul III-IV și până cel puțin în secolul VIII²⁶. Ele se găseau mai ales în Constantinopol și Ierusalim. Aimé Georges Martimort afirmă că această funcție nu exista în Egipt, dată fiind lipsa referințelor literare și a comentariilor lui Origen și Clement Alexandrinul care vorbesc despre o funcție nonliturgică a femeii. În numărul 27 al revistei *Vetera Christianorum* (1990)²⁷ s-a demonstrat, pe baza analizelor textuale, că diaconițele erau menționate în special în Evhologhionul Mănăstirii Albe în secolul X, fără să se precizeze funcția lor, sau dacă erau hirotonite²⁸.

Rolul și prezența diaconițelor a variat în funcție de zonă și de epocă. Creștinii din antichitate „nu au avut o idee fixă privitor la ceea ce ar fi trebuit să fie diaconițele”²⁹, instituția diaconițelor durând numai atât timp cât botezul adulților (în special al femeilor) se mai practica³⁰. Iar în ceea ce privește similaritatea dintre slujirea diaconițelor și cea a diaconilor, Martimort arată că „în toată perioada în care instituția diaconițelor a funcționat, atât canoanele cât și rânduiala liturgică a Bisericii insistă asupra unei clare distincții între diaconi și diaconițe”³¹.

2.1. Izvoare referitoare la existența diaconițelor

Diaconița Phoebe (Rom. 16, 1-2)

Pasajul din Rom. 16, 1-2 („Și v-o încredințez pe Febe, sora noastră, care este diaconiță a Bisericii din Chenhrea, Ca s-o primiți în Domnul, cu vrednicia cuvenită sfinților, și să-i fiți de ajutor la orice ar avea nevoie... Căci și ea a ajutat pe mulți și pe mine însumi.”) a ridicat multe probleme cercetătorilor. În continuare, vom prezenta interpretarea pe care a dat-o Aimé Martimort textului: „Φοιβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὐσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς” („Febe, sora noastră, diaconiță a Bisericii din Chenhrea”). Adjectivul *διάκονος*,

²⁵ *Ibidem*, p. 32

²⁶ Mihaela Mănescu, *Portret de femeie bizantină*, Sinergii, București, 2007, p. 248

²⁷ *Vetera Christianorum*, 27, 1990, pp. 369-373

²⁸ Valerie A. Karras, „Female Deacons in the Byzantine Church”, *Church History* 73, 2 (2004), p.274

²⁹ Aimé Georges Martimort, *Deaconesses: A Historical Study*, traducere din limba franceză de K.D.Whitehead, Ignatius Press, San Francisco, 1986, p. 241

³⁰ *Ibidem*, p. 242

³¹ *Ibidem*, p. 247

care are aici terminație de masculin, apare de multe ori în Noul Testament. Se găsesc cel puțin două cazuri în care trebuie interpretat într-un sens tehnic, ierarhic. Un exemplu este cel din Filipeni 1, 1: „*πασιν τοις ἁγιοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τοις οὖσιν ἐν Φιλιπποις καὶ διακόνοις*” („tuturor sfinților întru Hristos Iisus, celor ce sunt în Filippi, împreună cu episcopii și diaconii”). Al doilea se găsește în prima epistolă către Timotei (3, 8-12). În ambele cazuri, sensul ierarhic este dat de faptul că este însoțit de termenul *ἐπισκοποι*. Versiunea latină a acestui pasaj folosește termenul „diaconi” și pentru „episcopi”. În alte locuri nou testamentare unde se află termenul „diakonos”, este tradus prin „minister”, sau cu un echivalent întrucât nu este folosit în același sens. De obicei, verbul *διακονεῖν* se referă la un servitor ce slujește la mese, sau la disponibilitatea de a sluji, uneori chiar în sens spiritual. În perioada apostolică, acest termen era folosit pentru a descrie orice fel de slujire a comunității, iar aceeași interpretare e valabilă și pentru „diakonos”. Sfântul Pavel folosește acest termen în diverse feluri; el vorbește despre diacon ca slujitor al lui Hristos, al Evangheliei, al Noii Legi, al dreptății, dar și al lui satan, al păcatului sau al circumciziei³².

În ceea ce privește folosirea termenului de „diakonos” pentru Phoebe, exegeții moderni au adoptat poziții diferite. Astfel, Fr. Lagrange nici nu ridică vreo problemă atunci când traduce „Phoebe, o diaconiță a Bisericii din Chenchreae”. La fel s-a întâmplat în 1953 cu S. Lyonnet, în 1956 cu Biblia de la Ierusalim, iar în 1975 cu Traducerea Ecumenică Franceză a Bibliei. Ultima însă, în notele de la finalul ediției, spune că denumirea de „diaconiță” este „necunoscută Noului Testament” și că unii exegeți au tradus cuvântul prin „cea care servea biserica din Chenchreae”. Mulți cercetători sunt de acord că este un anacronism a da acestui cuvânt un înțeles ecclesiastic care se regăsește mult mai târziu, după anul 200. Diaconița Phoebe³³ era, cel mai probabil, un ajutor sau o protectoare (*προσῆτις*) care oferea ospitalitate și ajutor creștinilor ce veneau din Siria și Asia Minor, mai ales că portul din Chenchrea era unul dintre porturile importante ale Corintului³⁴.

În al doilea secol creștin, mărturiile privind existența diaconițelor sunt aproape inexistente. Într-o scrisoare trimisă de guvernatorul Bithiniei, Pliniu cel Tânăr, împăratului Traian, prin 111-113, se amintește de „ministrae” („quo magis necessarium credidi ex duabus ancillis, quae ministrae dicebantur, quid esset veri et per tormenta quaerere”) prin care unii înțeleg „diaconițe”. R. Gryson spune că în acest pasaj „ancilla” este un termen prin care se desemnează condiția socială a femeilor despre care se relatează, iar „ministrae” este titlul care li se dă întrucât îl urmează pe

³² Martimort, *Deaconesses...*, p. 18

³³ Diaconița Phoebe a rămas un model pentru diaconițele din secolele următoare. Astfel, într-o inscripție din secolul IV de pe Muntele Măslinilor, o diaconiță Sofia (prima inscripție ce atestă existența diaconatului feminin) este numită „*a doua Phoebe*”, o referință clară la Romani 16, 1 (E. Eisen, *Women Officeholders in Early Christianity: Epigraphical and Literary Studies*, trad. Linda M. Maloney, 2000, pp. 158-160)

³⁴ Aimé Georges Martimort, *Deaconesses...*, pp. 19-20

Hristos³⁵. Pe de altă parte, alții nu au fost de acord cu această interpretare și traduc „ministrae” prin „diaconițe”. De exemplu, Marcel Dury traduce astfel textul scriorii lui Plinius: „Am crezut că este necesar să vă descopăr adevărul despre două servitoare care sunt numite diaconițe”³⁶. „Ministrae” ar putea corespunde cuvântului grec „diakonos”, dar nu ni se spune nimic despre funcțiile acestor femei. Disprețul arătat de Pliniu față de aceste „ministrae” se datora mai ales statutului de femei sclave, dar care fuseseră investite de comunitate cu responsabilități oficiale. La fel ca Blandina în Lyon (177) și Felicity în Cartagina (203), care au fost sclave, dar fără funcții religioase, aceste martire au fost remarcate datorită curajului lor³⁷. Însă Sf. Ignatiu al Antiohiei și Sf. Policarp, care scriu în aceeași perioadă, nu menționează nimic despre diaconițe³⁸.

La începutul secolului III, teologia lui Tertulian și Hipolit Romanul exclude orice posibilitate a diaconatului feminin. În Biserica Apuseană nu au existat diaconițe până în secolul V, acest fapt fiind probabil rezultatul influenței exercitate de Tradiția Apostolică a lui Hipolit care propaga un ideal de organizare bisericească în care femeile nu aveau niciun loc³⁹.

În Răsărit, în acest secol, avem menționată existența diaconițelor în „Didascalia Apostolorum”⁴⁰. În capitolul III al acestei lucrări, Apostolul Andrei este cel care spune că „ar fi foarte bine, frații mei, să alegem femei ca diaconițe”⁴¹. Deci, diaconatul feminin era văzut ca un imperativ apostolic. Diaconițele sunt icoană a slujirii Sfântului Duh în lume. Dacă episcopul este cel care îl întruchipează pe Dumnezeu cel Preaînalt, diaconițele sunt cele care Îl reprezintă pe Sfântul Duh⁴².

Ceea ce aduce în plus această lucrare este faptul că, pentru prima dată, sunt specificate câteva din atribuțiile diaconițelor. Ele nu aveau voie să botezeze⁴³. Însă, atunci când erau botezate femei, diaconița era cea care cobora în apă și efectua afundarea catehumenei. Invocarea numelui Sfintei Treimi se făcea de către preot. Tot ele erau cele care se ocupau cu catehizarea postbaptismală⁴⁴ a

³⁵ *Ibidem*, p. 25

³⁶ Pline Le Jeune, *Belles Lettres*, IV, Paris, 1947, p. 74, citat de Aimé Martimort, *Deaconesses...* pp. 25-26

³⁷ Georges Duby, Michelle Perrot, Pauline Schmitt Pantel (ed.), *A history of women in the West: From ancient goddesses to Christian saints*, Harvard University Press, USA, 2002, p. 431

³⁸ Charles W. Deweese, *Women Deacons and Deaconesses: 400 years of Baptism Service*, Mercer University Press, Georgia USA, 2005, p. 41

³⁹ Charles W. Deweese, *Women Deacons...*, p. 41

⁴⁰ A fost redactată în Siria, în jurul anului 250. Textul siriac a fost tradus pentru prima dată în limba engleză de către Dr. Paul Lagarde, fiind publicat la Leipzig în 1854. (Horae Semiticae No II, *The Didascalia Apostolorum in English* translated from the Syriac by Margaret Dunlop Gibson, London, Cambridge University Press, 1903, p. V)

⁴¹ Horae Semiticae No II, *The Didascalia...*, p. 17

⁴² *Ibidem*, p. 48

⁴³ *Ibidem*, p. 75

⁴⁴ „When a woman who has been baptized comes up out of the water, the deaconess should receive her and instruct and educate her...”, *The Didascalia...* p. 79

celor botezate și păzeau intrarea femeilor în biserică. De asemenea, ele mergeau în casele păgânilor (unde exista o persoană creștinată), îi vizitau pe bolnavi și îi ajutau cu ceea ce aveau nevoie⁴⁵. Deci, diaconatul feminin a apărut datorită condițiilor sociale⁴⁶, fiind o parte componentă a diaconatului masculin, fără însă a avea aceleași îndatoriri. Din Didascalie vedem că botezul femeilor se putea face și fără ajutorul diaconiștelor. Autorul aceste lucrări insistă însă că prezența lor ar fi mult mai potrivită. Este interesant modul în care încearcă să justifice diaconatul feminin. El aduce în sprijinul existenței acestuia versetul de la Mt. 27, 56: „Între care erau Maria Magdalena și Maria, mama lui Iacob și a lui Iosi, și mama fiilor lui Zevedeu”⁴⁷.

În ceea ce privește terminologia folosită, în originalul grecesc al Didascaliei termenul uzitat pentru „diaconișă” trebuie să fi fost „η δίακονος”, iar dacă lipsea articolul, „γυνή δίακονος” (femeie diacon), fapt ce se deduce din folosirea acestora în „Constituțiile Apostolice”⁴⁸. În limba siriacă nu există această ambiguitate întrucât cuvântul siriacă pentru „servitoare” (m`shamshonitha) are și formă de feminin⁴⁹.

Tot din acest secol avem mai multe inscripții în care figurează diaconiște. Într-o inscripție de pe un mormânt din Filippi este menționată diaconișta Poseidonia și monahia Pancharia.⁵⁰ O alta din Edessa vorbește despre Teodosia, femeie diacon, și despre Aspilia și Agathocleia, fecioare. Mai avem o inscripție din Stombi în care este menționată diaconișta Matriona, care a făcut o donație pentru realizarea mozaicului din biserică⁵¹.

„Constituțiile Apostolice”⁵², redactată cel mai probabil la sfârșitul secolului IV, vorbește pe larg despre funcțiile diaconiștelor și chiar oferă rugăciunea pe care episcopul o rostea atunci când o femeie era consacrată acestei trepte. Aici se spune că diaconiștele trebuie văzute și cinstite ca icoane a Duhului Sfânt. Însă, ironic, ele nu pot face sau spune nimic fără diaconi, „după cum și Sfântul Duh nu crează sau vorbește de la Sine, ci așteaptă voia lui Hristos în timp ce Îl slăvește...” Diaconiștele erau și intermediari între femei și slujitorii Bisericii: ”Și după cum nu e posibil a

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 78-79

⁴⁶ Aimé Martimort, *Deaconesses...*, p. 43

⁴⁷ „For our Lord and Savior was ministered to be women ministers, ”Mary Magdalene, and Mary the daughter of James and mother of Jose, and the mother of the sons of Zebedee”, and other women besides”, în *The Didascalia...* p. 79

⁴⁸ Tot aici este folosit și neologismul „διακόνισσα”. El apare pentru prima dată în Canonul 19 al Sinodului I Ecumenic.

⁴⁹ Aimé Martimort, *Deaconesses...*, p. 41

⁵⁰ „Tomb belonging to Poseidonia, deaconess, and Pancharia, most humble kanonike”, în *A history of women...* p. 434

⁵¹ Georges Duby, Michelle Perrot, Pauline Schmitt Pantel (ed.), *A history of women in the West...* p. 434

⁵² Dat fiind faptul că în lucrare se amintește de sărbătoarea Epifaniei, care s-a impus în Antiohia (presupusul loc al scrierii) în anul 380, se consideră că în acest an a fost redactată. Pentru mai multe detalii a se consulta Pr. Ioan I. Ică Jr. *Canonul Ortodoxiei*, vol.1, Deisis, 2008, pp. 254-271

crede în Hristos fără să fii învățat de Mângâietorul, așa nu lăsa o femeie să se apropie de diacon sau episcop fără a fi însoțită de o diaconiță.”

Pentru a accede la această funcție trebuia îndeplinită condiția fecioriei. Mai putea fi aleasă și „văduvă căsătorită numai o dată, credincioasă și onorabilă” După cum se menționează și în „Didascalia Apostolorum”, principalul motiv pentru care era hirotonită o diaconiță îl constituia ajutorul ce-l oferea la botezarea femeilor, la care se adăuga și faptul că unei femei îi era mult mai ușor să intre în casa unui păgân. Diaconițele mai erau însărcinate cu păzirea ușilor bisericii pe unde intrau femeile.

Din secolul V avem „Testamentum Domini”⁵³, precum și o mențiune făcută în canonul 15 al Sinodului Ecumenic de la Calcedon. În ceea ce privește prima lucrare, ea nu aduce nimic în plus față de cele precedente. Aici se mai spune că diaconițele pot duce Sfânta Împărtășanie femeilor însărcinate care nu pot ajunge la biserică.

În canonul 15 al Sinodului de la Calcedon se afirmă că diaconițele pot fi hirotonite, dar nu înainte de a atinge vârsta de 50 de ani și a trece printr-o lungă perioadă de probă. Pedepșa pentru încălcarea promisiunilor făcute la hirotonie era mult mai aspră decât în cazul clericilor bărbați. Astfel, se prevedea ca, dacă o diaconiță se căsătorea, să fie anatematizată împreună cu persoana cu care se însoțise⁵⁴.

Sfântul Ioan Hrisostom, devenit episcop al Constantinopolului în 398, ne oferă un adevărat tablou al vieții capitalei din această perioadă. El demască în predicile sale viciile și proastele deprinderi ale marilor doamne, precum și corupția clerului, laxitatea moralei și iubirea obiceiurilor păgâne de către laici. Dar el ne oferă, mai mult decât oricare alt autor, detalii despre viața și munca multor femei creștine. El însuși își iubea și cinstea mult mama. Frumusețea caracterului ei l-a făcut pe Libanius să exclame: „Ceruri, ce femei au acești creștini!”. Femeile au jucat un rol important în istoria episcopatului său⁵⁵. Diaconițele și unele doamne din capitală au fost cele care l-au susținut pe Sfântul Ioan în timpul atacurilor lansate împotriva lui de către împărăteasa Eudoxia. Unele și-au pus întreaga avere la picioarele sfântului, ca de exemplu diaconița Olimpiada. Sfântul Ioan a hirotonit diaconițe pentru mănăstirea zidită de Olimpiada pe trei rude ale lui: Elisanthia, Martyria și Palladia. Când a fost nevoit să plece în exil, Sf. Ioan s-a despărțit în baptisteriu de Olimpiada și de

⁵³ Dom Bernard Botte afirmă în lucrarea „Les plus anciennes collections canoniques” OS, nr. 5 (1960), p. 346, că „Constituțiile Apostolice și Testamentum Domini sunt lucrări apocrife care reprezintă idealul compilatorului mai mult decât creionarea realității vii din Biserică în care se afla”. Acest lucru se poate observa cel mai bine atunci când se studiază tendința grupărilor eretice, precum cea montanistă, de a hirotoni femei ca preoți și episcopi, luând ca temei cuvântul Sf. Ap. Pavel care spune că în Hristos nu mai este nici iudeu, nici elen, sclav sau slobod, parte bărbătească sau parte femeiească, ci toți sunt una. Concomitent cu această mișcare, Biserica oficială a limitat din ce în ce mai mult intrarea femeilor în rândul slujitorilor ei, până când a fost cu totul interzisă.

⁵⁴ Charles W. Deweese, *Women deacons and deaconesses...*, p. 43

⁵⁵ Cecilia Robinson, *The ministry of deaconesses*, London, 1898, p. 18

alte două diaconițe, Proda și Pentadia. De asemenea, în corespondența din exil a sfântului sunt menționate diaconițe⁵⁶. Unele, printre care o diaconiță Sabina, l-au urmat în surghiun⁵⁷.

Tot în acest secol Teodoret de Cyr menționează în lucrările lui două diaconițe. Prima dintre ele, Publia, o văduvă bătrână, conducea corul fecioarelor în vremea împăratului Iulian. În timpul uneia dintre vizitele acestuia în oraș, Publia, cu mult zel, a ales câțiva psalmi ce condamnau idolatria și a început să îi cânte în timp ce împăratul trecea pe lângă biserică. „Idolii sunt argint și aur, munca mâinilor omului”, cânta corul. Auzind Iulian acestea, le-a poruncit să tacă, însă Publia a continuat. Văzând această insolență, împăratul a poruncit ca Publia să fie adusă înaintea lui. Neținând seama de bătrânețele ei, acesta a poruncit să fie lovită peste față până când a început să curgă sânge. După aceea, au lăsat-o să plece. Fără să se teamă de nimic, Publia s-a întors bucuroasă, continuând să cânte psalmi⁵⁸.

Cea de-a doua diaconiță descrisă de Teodoret se ocupa cu lucrarea misionară, însă nu i se spune numele. Această mențiune este importantă deoarece scriitorul bisericesc lasă să se înțeleagă că această diaconiță se ocupa cu activități misionare dar și fiindcă este una dintre puținele descrieri ale activității așa-numitei „diaconițe parohiale”. Un preot păgân din Daphne avea un fiu și acesta, într-una din zile, a plecat împreună cu mama sa în vizită la diaconița amintită. Aceasta l-a întâmpinat cu multă dragoste și i-a vorbit despre credința cea adevărată. Văzându-i înțelepciunea și bunele sfaturi, tânărul s-a hotărât să se convertească. În timpul unei sărbători păgâne la care participa și împăratul Iulian, acesta a fugit la învățătoarea sa și a cerut să primească botezul. Între timp însă, tatăl l-a găsit și după multe bătăi, l-a încuiat în casă. Tânărul a sfârșit idolii părintelui său, după care a fugit din nou la diaconiță. Aceasta l-a îmbrăcat în haine femeiești și a mers cu el la episcopul Chiril al Ierusalimului. A rămas aici până la moartea împăratului Iulian, după care s-a întors acasă. Până la urmă a reușit să-l convertească și pe tatăl său⁵⁹.

În timpul împăratului Justinian, la biserica Sfânta Sofia existau 40 de diaconițe⁶⁰. În privința diaconițelor, avem multe informații din novelele iustinieni.

Din secolul VI avem o inscripție din Moab, de pe Valea Iordanului, care o pomenește pe diaconița Maria. Inscripția se află pe o stea funerară din piatră. Această inscripție este importantă deoarece diaconița Maria a murit la 38 de ani, ceea ce înseamnă că în secolul VI erau hirotonite și femei tinere. Probabil

⁵⁶ Rev. C. Golder, *History of the deaconess movement in the Christian Church*, New York, 1903, p. 25

⁵⁷ George Duby, *A history of women...* p. 434

⁵⁸ Cecilia Robinson, *The ministry...* pp. 32-33

⁵⁹ Cecilia Robinson, *The ministry...* pp. 34-36

⁶⁰ George Duby, *A history of women...* p. 434

că aveau acces la diaconat mai ales femeile tinere care proveneau din familii nobiliare⁶¹.

Vom încheia acest subcapitol cu o anecdotă a lui Ioan Moschos (din lucrarea „Pratum spirituale”) care ilustrează cât e de periculos ca o femeie să fie prea aproape de biserică. Pe un preot numit Conon, care se ocupa cu administrarea botezului la mănăstirea Pentoucha, l-a apucat o stare de deplină slăbiciune când trebuia să ungă cu Sfântul Mir trupul unei frumoase și seducătoare fecioare din Persia. Diaconițe nu existau aici deoarece regula mănăstirii nu îngăduia. Pentru a nu cădea pradă ispitei, nevoitorul preot s-a refugiat în pustie. Atunci Sf. Ioan Botezătorul, făcându-i-se milă de necazul bietului monah, s-a coborât la el, l-a însemnat de trei ori cu Sfânta Cruce și l-a trimis înapoi la mănăstire. Și de atunci, monahul a botezat și a oferit Taina Mirungerii timp de douăzeci de ani multor femei, fără ca vreo poftă să-l ademenească spre partea femeiască⁶².

2.2. Slujirea diaconițelor

Înainte de a descrie rolul diaconițelor e necesar să vedem cine putea accede la diaconat. În primul rând, fecioarele. O dată hirotonite, ele nu se mai puteau căsători și trebuiau să se distingă printr-o moralitate înaltă și să fie milostive. Unele dintre ele proveneau din „ordo virginum” care erau deja consacrate lui Dumnezeu, iar mai târziu întâlnim monahii care erau hirotonite diaconițe, fiind cel mai adesea și starețe.

Din rândul femeilor căsătorite puteau fi primite în această treaptă soțiile episcopilor și ale preoților care apoi trăiau în castitate. Așa s-a întâmplat cu Nonna, soția sfântului Grigorie de Nazians (tatăl sf. Grigore de Nazians) și cu Theosebia, soția sfântului Grigorie de Nyssa.

De asemenea, puteau deveni diaconițe văduvele monogame. Unele dintre ele proveneau din treapta văduvelor consacrate⁶³.

Diaconițele trebuiau să se supună episcopului și preotului, iar după unele documente chiar și diaconului. Ele trăiau fie împreună, fie în familie, sau singure⁶⁴.

Funcțiile diaconițelor au variat de-a lungul timpului. Ana Comnena menționează în „Alexiada” că acestea se ocupau de centru filantropic înființat de Alexios Comnenul. Ele se ocupau aici în special cu activități caritabile, dar aveau și misiuni pastorale. Constituțiile Apostolice amintesc diaconilor și diaconițelor: „Este de datoria voastră să-i vizitați pe cei nevoiași și să prezentați episcopului toate cazurile de suferință. Voi trebuie să fiți mâinile și ochii episcopului⁶⁵. În ceea ce privește funcția pastorală, diaconițele erau însărcinate să

⁶¹ Victoria Bolfă Otic, *Rolul femeii în Biserică...* p. 164

⁶² J. Moschos, *Le pré spirituel*, tr. M.J. Rouët De Journal, SC 12, Cerf, Paris, 1946, pp. 48-50

⁶³ Victoria Bolfă Otic, *Femeia În Biserică...* p. 103

⁶⁴ Victoria Bolfă Otic, *Femeia în Biserică...* p. 104

⁶⁵ *The Apostolic Constitutions*, p.

propage creștinismul printre femeile păgâne și să le învețe pe catehumene: le explicau Simbolul credinței, regulile practice de comportament înainte și după botez și ce trebuie să răspundă preotului/ episcopului la botez. Ele deveneau astfel mame spirituale pentru cele care se botezau. Un exemplu în acest sens găsim în viața sfintei Pelagia, botezată de episcopul Nonnus. Acesta, după botez, a dat-o în grija diaconiței Romana care a luat-o în casa ei și a continuat instruirea: „Apoi, după această mărturisire, sfântul episcop Nonnus a botezat-o pe Pelagia, iar mama ei spirituală, diaconița Romana, a primit-o din apele botezului”⁶⁶.

Unele diaconițe conduceau casele de tinere fete existente pe lângă biserici. De asemenea, ele se mai ocupau cu evanghelizarea femeilor, mergând la casele lor⁶⁷. Însă, cea mai importantă funcție a lor era de natură liturgică: botezul femeilor adulte și ungerea acestora cu Sfântul Mir. Însă această funcție a dispărut treptat, o dată cu răspândirea universală a creștinismului și cu adoptarea botezului copiilor. Dar, cu toate acestea, diaconatul feminin nu a dispărut în perioada bizantină timpurie, ci i s-a adăugat alte funcții pastorale și liturgice. Diaconițele erau cele care duceau Sfânta Împărtășanie femeilor bolnave ce nu puteau ajunge la Liturghie⁶⁸. Deși această practică a Bisericii nu este clar menționată în documentele din perioada bizantină mijlocie, totuși această funcție a rămas una specifică diaconițelor, după cum se vede și dintr-o scrisoare a patriarhului Fotie, redactată undeva între 877 – 886, ce era adresată episcopului Leon al Calabriei. Leon a cerut sfatul patriarhului privind femeile care duceau Sfânta Împărtășanie creștinilor ce erau ținuți ostatici de către arabi. Fotie l-a sfătuit să aleagă femei nobile, fecioare sau văduve, „care să fie vrednice pentru a fi primite în diaconat”. Cererea episcopului arată că în Calabria diaconatul feminin nu era cunoscut sau existau atât de puține diaconițe încât Leon nu știa cum să le aleagă. Pe de altă parte, răspunsul lui Fotie dovedește două lucruri: instituția diaconițelor încă exista (1) iar el știa nu numai ce fel de condiții trebuie să îndeplinească o femeie pentru a fi hirotonită, ci și faptul că slujirea ei includea împărtășirea oamenilor neputincioși⁶⁹.

Diaconițele păzeau ușile prin care intrau femeile la adunările liturgice și le dădeau semnalul la răspunsurile de la rugăciunile comunitare. În unele mănăstiri, diaconițele puteau citi epistolele și evanghelia și uneori chiar unele rugăciuni

⁶⁶ Victoria Bolfă Otic, *Femeia în Biserică...* p. 107

⁶⁷ *Ibidem*, p. 107

⁶⁸ Aceste funcții ale diaconițelor sunt analizate și într-o serie de studii, printre care se numără: J.G. Davies, „Deacons, Deaconesses and the Minor Orders in the Patristic Period”, *Journal of the Ecclesiastical History* 14 (1963), pp. 1-15; A. Thiermeyer, „Der Diakonot der Frau”, *Theologische Quartalschrift* 173 (1993), pp. 226-236. Există și câteva lucrări vechi care tratează acest subiect: Jan Chrysostom Pankowski, *De diaconissis*, Regensburg, 1866 și A. Kalsbach, *Die altkirchliche Einrichtung der Diakonissen bis zu ihrem Erlöschen*, Freiburg im Breisgau, 1926

⁶⁹ Valerie A. Karras, „Female deacons...”, pp. 278 - 279

de mijlocire⁷⁰. De asemenea, cu binecuvântarea episcopului, acestea puteau îndeplini slujirea diaconului la Altar, adică să toarne vinul și apa în potir.

Funcția de diaconiță a început să fie asociată cu aceea de stareță (sau monahie) începând cu sfârșitul secolului IV. Astfel, Olimpiada și succesoarea sa Elisanthia, erau amândouă diaconițe și starețe. Începând cu secolul V, diaconița-egumenă era des întâlnită⁷¹.

Una dintre cele mai întâlnite funcții liturgice publice este cea referitoare la cântare. Astfel, din viața sfintei Macrina vedem că diaconița Lampadia era responsabilă cu corul femeilor, o îndatorire care făcea ca hirotonirea să fie foarte potrivită⁷².

2.3. Locul diaconițelor în rândul slujitorilor Bisericii

Locul pe care diaconițele îl ocupau în rândul clerului este ambiguu. Unii consideră că Biserica Ortodoxă consideră că acestea nu erau hirotonite ci hirotosite, ceea ce conduce la concluzia că ele făceau parte din treapta inferioară a slujitorilor Bisericii. Însă, pe baza cercetărilor făcute asupra documentelor ce conțin slujba consacrării unei diaconițe, s-a ajuns la concluzia că acestea erau hirotonite, făcând parte din treapta superioară a clerului. Acest fapt îl vom dovedi în cele ce urmează.

În cele mai multe cărți bizantine ce cuprind riturile de consacrare, ordinea este descendentă, adică de la preot la diacon și diaconiță, apoi la treptele inferioare de subdiacon, citeț, ș.a. Altele, ca Evhologhionul Grottaferrata, prezintă mai întâi rânduiala pentru treptele inferioare, apoi pentru clerul superior. Și aici, diaconițele urmează după diaconi. Acestea demonstrează că diaconii și diaconițele erau văzuți ca făcând parte din aceiași treaptă⁷³.

⁷⁰ Victoria Bolfă Otic, *Rolul Femeii în Biserică...* p. 106

⁷¹ Susanna Elm, *Virgins of God. The Making of Asceticism in Late Antiquity*, Oxford University Press, SUA, 1994, p. 180

⁷² În perioada bizantină medievală târzie această funcție a devenit una obișnuită pentru diaconițe nu numai în mănăstiri ci și în biserica Sfânta Sofia, dovada fiind numeroasele tipici (reguli liturgice sau monastice) și euchologia ce menționează corurile femeilor ce cântau în prima parte a utreniei. Există o serie de lucrări privind această temă. Printre ele amintim: Juan Mateos, „Le Typicon de la Grande Eglise. Ms. Sainte-Croix No. 40, Xe siècle”, vol. I-II, trans. Juan Mateos, *Orientalia Christiana Analecta*, vols. 165-166, Roma, Pontificum Institutum Orientalium Studiorum, 1962-1963; Miguel Arranz, „L'office de l'amatikos hesperinos de l'ancien euechologe byzantin”, *Orientalia Christiana Periodica* 44, 1978. Mitropolitul Antonie al Novgorodului, care a vizitat Constantinopolul prin anul 1200, a confirmat această practică. El descrie un grup de femei, pe care le numește „myrrhbearers” (cele care au grijă de tămâie) care participau la utrenia de la Sfânta Sofia și cântau. Valerie A. Karras crede că acestea erau diaconițe întrucât ocupau același loc (în biserică) pe care Constantin Porfirogenetul l-a localizat ca fiind al diaconițelor cu 200 de ani în urmă. (Valerie A. Karras, „Female Deacons...” pp. 283-284). Aceeași autoare are un studiu bine documentat asupra ultimelor funcții liturgice pe care femeia le-a ocupat în Bizanț (în secolele XII-XIII), printre care se numără și aceea de „myrrhbearers” și „graptai” (se ocupau cu îngrijirea locașurilor de cult, organizarea procesiunilor religioase și primirea pelerinilor): „Liturgical functions of women in Byzantium”, *Theological Studies* 66, 2005, pp. 96-116

⁷³ Valerie A. Karras, „Female deacons...”, p. 292

Cel mai puternic argument în susținerea tezei noastre este dat de legislația împăratului Justinian. În novela trei, împăratul include diaconițele în rândul clerului care slujea la Sfânta Sofia. În novela șase (535), Justinian dă patru reguli privind hirotonia clerului superior, limitând novela la episcopi, preoți și diaconi (bărbați și femei). Faptul că împăratul și, prin urmare Biserica Bizantină, le considera pe diaconițe ca făcând parte din clerul superior este dovedit de observațiile din prefață unde se vorbește despre „hierosyne” sau „preoțime”⁷⁴. Tot în această novelă sunt specificate condițiile pe care trebuie să le îndeplinească diaconițele pentru a fi hirotonite: să nu aibă mai puțin de 50 de ani (excepție făcând cele care trăiau în sihăstrie), să nu fie hirotonite cele care au dus o viață imorală sau cele asupra cărora sunt suspiciuni⁷⁵.

Capitolul XXI al novejii CXXIII din 1 mai 546 numește pe diaconițele ce beneficiau de privilegium fori. Aici, diaconițele sunt incluse între clerici, căci în această listă sunt specificate beneficii care se acordă numai clerului⁷⁶.

Diaconițele sunt amintite și într-o altă colecție a lui Justinian numită Epitome, care cuprinde o sută douăzeci și patru de constituții. În constituția V, cap. 26, diaconițele sunt din nou numărate printre clerici. Se specifică faptul că acestea trebuie să locuiască fie împreună, fie singure. Este interzisă coabitarea cu un bărbat, chiar frate sau altă rudenie, încălcarea acestei reguli ducând la pierderea onoarei și la pedeapsă⁷⁷.

Însă, dacă analizăm alte legi date de împărat, observăm că, deși diaconițele erau privite ca făcând parte din clerul superior, Justinian și alții nu erau întrutotul de acord cu ideea. Societatea de atunci vedea natura feminină ca fiind slabă și de aceea conducătorii bărbați, mai ales cei din Biserică, trebuiau să le „îndrume” pe femeile care erau fie senzuale⁷⁸, fie pasibile de coruperea clerului⁷⁹. Sinodul II Trulan (691-692), prin Canonul 70, decretează că femeia trebuie să tacă în Biserică. Treptat, canoanele⁸⁰ au diminuat rolul acesteia în viața Bisericii, astfel că în secolul XII canoniștii Teodor Balsamon și Ioan Zonaras, deși cunoșteau că femeile avuseseră o poziție în ierarhia bisericească, limitează activitatea lor la îndrumarea tinerelor⁸¹.

Cerințele pe care o femeie trebuia să le îndeplinească erau mult mai riguroase decât cele pentru slujitorii de gen masculin. Astfel, diaconițele nu puteau să fie căsătorite, iar pentru a fi primite în această treaptă trebuiau să aibă vârsta de 60

⁷⁴ Valerie A. Karras, „Female deacons...”, p. 293

⁷⁵ Victoria Bolfă Otic, *Femeia în Biserică...* p. 94

⁷⁶ *Ibidem*, p. 96

⁷⁷ *Ibidem*, p. 99

⁷⁸ Acest subiect este tratat pe larg în multe lucrări, dintre care amintim: Gillian Clark, *Women in Late Antiquity: Pagan and Christian Lifestyles*, Oxford University Press, 1993, pp. 56-62; Joëlle Beaucamp, *Le statut de la femme à Byzance (4e-7e siècle)*, Paris, 1992, pp. 273-283

⁷⁹ Valerie A. Karras, „Female deacons...”, p. 294

⁸⁰ Canonul 44 al Sinodului din Laodicea interzicea femeilor să se apropie de Altar. (vezi „Church Orders” p. 84)

⁸¹ Helen Wood, „Byzantine Women: Religion and Gender Construction”, *Rosetta* 7.5, 2009, p. 23

ani⁸². Justinian, prin Novela șase promulgată în 535, prescrie condamnarea la moarte pentru diaconița care își va încălca votul celibatului căsătorindu-se sau trăind în desfrânare. Bărbaților care comiteau aceeași crimă li se confiscă averea, însă își păstrau libertatea. Justinian afirmă că, crima de care se făcea vinovată diaconița prin călcarea votului era similară cu cea a unei vestale din lumea păgână și merită aceeași pedeapsă capitală. Severitatea acestor prevederi poate fi dovada că diaconițele făceau parte din clerul superior⁸³.

2.4. Ritualul de hirotonire a diaconițelor

Prima problemă cu care ne confruntăm atunci când analizăm slujba de consacrare a diaconițelor este de ordin terminologic: diaconița era hirotesiță sau hirotonită?

Panagiotis Trembelas arată în lucrarea „Ταξεις χειροΘεσιων και χειροτονιων”⁸⁴ care sunt trăsăturile celor două ritualuri. Astfel, hirotesia este caracterizată prin: localizarea în afara spațiului Sf. Altar (1), are loc în afara Sfintei Liturghii (2). Hirotonia, specifică clerului superior, are loc în timpul Sfintei Liturghii, în Sf. Altar. Evhologhionul Barberini și Grottaferrata⁸⁵ arată că ritualul de consacrare a diaconițelor avea loc în timpul Sfintei Liturghii, în același moment ca și la diaconi (la sfârșitul anaforalei). La fel ca diaconul, diaconița era adusă în fața episcopului (indicație care arată că ritualul avea loc în Sf. Altar, unde episcopul se afla în acel moment al Liturghiei). Ea se pleca în fața arhierelui care, după ce o însemna de trei ori cu semnul Sfintei Cruci, începea slujba de hirotonire prin citirea unei rugăciuni⁸⁶. În Constituțiile Apostolice se regăsește următoarea rugăciune: „Dumnezeule veșnic, Părinte al Domnului nostru Iisus Hristos, Creator al bărbatului și al femeii, Tu care ai umplut de Duhul Tău pe Miriam, Debora, Ana și Holda, Tu care nu Te-ai rușinat de a face să se nască Fiul Tău unic dintr-o femeie, Tu care ai numit în Cortul mărturiei și în Templu păzitoare ale sfintelor Tale porți, coboară acum privirea Ta asupra servitoarei Tale, aleasă pentru diaconat. Dă-i ei Duhul Tău cel Sfânt și curățește-o de toată murdăria trupului și a sufletului, pentru ca ea să îplinească cu demnitate slujirea care i-a fost dată, spre slava Ta și spre mărirea Hristosului Tău, împreună cu care ești binecuvântat și preamărit, împreună cu Sfântul Duh, în vecii vecilor. Amin”⁸⁷.

⁸² Mai apoi s-a coborât la 50, iar mai târziu la 40 de ani prin canonul 15 al Sinodului IV Ecumenic. Au existat însă și excepții de la regulă, cum s-a întâmplat cu diaconița Olimpiada, hirotonită la 29 de ani, care astfel a încălcat legea dată de împăratul Teodosie I ce prevedea ca diaconițele să aibă 60 de ani. (vezi *Sfântul Ioan Gură de Aur. Cuvioasa Olimpiada diaconița. O viață – o prietenie – o corespondență* Ioan Ică jr., Deisis, Sibiu, 1997, p. 14)

⁸³ Valerie A. Karras, „Female deacons...”, pp. 295-296

⁸⁴ Panagiotis Trembelas, „Ταξεις χειροΘεσιων και χειροτονιων”, *Theologia* 19, (1941)

⁸⁵ În Evhologhionul realizat de Goar, atunci când urmează ritualul de hirotonire al diaconițelor, se specifică: „One must perform the ordination rite for the deaconess as for male deacons, except for a few things”

⁸⁶ Valerie A. Karras, „Female deacons...”, pp. 299-300

⁸⁷ Roger Gryson, *Le ministere des femmes dans l'église ancienne*, Paris, 1972, pp. 107-108

Majoritatea euchologiilor bizantine conțin aceeași structură a slujbei de hirotonire a diaconilor și diaconițelor. Ambii sunt hirotoniți în același moment al Liturghiei. La sfârșitul slujbei, acordarea potirului și a orarului diaconiței pare să fie un semn al egalității diaconiței cu diaconul. Însă, diaconița nu folosește orarul pentru a rostii ectenii, cum face diaconul, și nici nu împărtășește credincioșii. La fel, punerea mâinilor episcopului și tripla binecuvântare nu sunt semn al hirotonirii căci la fel se proceda și în cazul ipodiatonului și lectorului. Ceea ce face diferența dintre hirotesia acordată treptelor inferioare și slujba de consacrare a diaconițelor este formula „Harul divin...” prin care se invocă pogorârea Sfântului Duh. Această formulă este folosită numai la hirotonirea episcopului, preotului și diaconului⁸⁸, dar și pentru diaconițe, după cum vom vedea mai jos.

Principalele Codex-uri ce conțin rânduiala hirotonirii sunt: Barberini (780), Bessarion–Grottaferrata (sec. IX-X), Sinai (sec. X), Paris–Coislinus (1027)⁸⁹. În cele ce urmează, vom analiza manuscrisul Barberini 336. După sfârșitul anaforalei, femeia care urma să devină diaconiță era adusă înaintea episcopului (în Sf. Altar⁹⁰) și acesta rostea următoarea rugăciune: „Ο Θεός ὁ ἅγιος καὶ παντοδύναμος ὁ διὰ τῆς ἐκ παρθενου κατὰ σαρκα γεννήσεως τοῦ μονογενοῦ σου υιοῦκαὶ Θεοῦ ἡμῶν [ὸ] ἁγιασμάς τὸ θῆλυ, καὶ οὐκ ἀνδράσιν μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναιξιν δωρησάμενος τὴν χάριν καὶ τὴν ἐπιφοιτησιν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος αὐτός καὶ νῦν, δεσποτα, ἔΦιδε ἐπὶ τὴν δούλην σου ταύτην, καὶ προσκάλεσαι αὐτὴν εἰς τὸ ἔργον τῆς διακονίας σου, καὶ κατάπεμψον αὐτῇ τὴν ρλουσιαν δωπεᾶν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, διαφυλάττων αὐτὴν ἐν ὀρθοδόξῳ πιστει, ἐν ἀμέπτῳ πολιτεία, κατὰ τὸ σοὶ εὐαρεστον τὴν εαυτῆς λειτουργίαν διὰ παντὸς ἐκπληροῦσαν. Ὅτι πρέπει σοὶ πᾶσα δόξα, τιμὴ”⁹¹. „Dumnezeule sfinte, Care prin nașterea Unuia născut Fiului Tău și Domnului nostru din fecioară după trup ai sfințit femeia, și nu numai bărbaților, ci și femeilor le-ai dat harul Sfântului Duh; acum, Doamne, privește spre roaba Ta pe care ai cheam-o la slujirea diaconatului Tău și pogoară asupra ei harul abundent al Sfântului Duh; păstrează-o în dreapta credință, în purtare neprihănită, întodeauna împlinind slujirea ei după a Ta dorință. Căci Ție se cuvine toată slava și cinstea...”. După rugăciune urma o ectenie cu șase cereri în care clerul și credincioșii se rugau pentru mântuirea nou-numitei diaconițe, „pentru ca iubitorul de oameni Dumnezeu să îi dăruiască un diaconat fără prihană”⁹². La sfârșit, episcopul își punea mâinile pe capul femeii

⁸⁸ Victoria Bolfă Otic, *Femeia în Biserică...* p. 121

⁸⁹ John Wijngaards, *The ordained women deacons of the Church's first millennium*, Canterbury Press, 2011, p. 21

⁹⁰ Teodor Balsamon, atunci când este întrebat de Patriarhul Marcu al III-lea al Alexandriei despre diaconițe, îi răspunde „*odinioară erau uneori recunoscute ordine (ταγματα) ale diaconițelor și aveau, de asemenea, propriul lor loc în Altar (βαθμὸν ἐν τῷ βῆματι)*” în Martimort, *Deaconesses...* p. 172

⁹¹ Stefano Parenti, Elena Velkovska, *L'Euclologio Barberini Gr. 336*, Bibliotheca «Ephemerides Liturgicae Subsidia» no 80, Edizioni Liturgiche, Roma 2000, p. 172

⁹² Valerie A. Karras, „Female deacons...”, p. 300

și rostea a doua rugăciune de sfințire: „Δέσποτα Κύριε, ὁ μηδὲ γυναικας ἑαυτὰς και βουληθειςας καθ ὃ προσῆκεν λειτουργειν τοις ἁγιοις οικοις σου ἀποβαλόμενος, ἀλλὰ ταύτας ἐν τάξει λειτουργῶν προσδεξάμενος, δώρησαι τὴν χάριν τοῦ ἁγιου σου πνεύματος και τῆ δούλη σου ταύτη τῆ βουληθειση ἀναθειναι σοι ἑαυτὴ και τὴν τῆς διακονιας ἀποπληρῶσαι χρεϊαν, ὡς ἔδωκας τὴν χάριν τῆς διακονιας σου Φοιβη, ἣν ἐκάλεσας εις τό ἔργον τῆς λειτουργιας παράσχου δέ αυτῆ, ὁ Θεός, ἀκατακριτως προοκαρτερεϊν τοῖς ἁγιοις ναοῖς σου, ἐπιμελεισθαι τῆς οικειας πολιτειας, σωροσῦνης δὲ μαλιστα, και τελειαν ἀνάδειξον δούλην σου, ἵνα και αὐτὴ παρεστῶσα τῷ βῆματι τοῦ Χριστοῦ σου, ἄξιον τῆς ἀγαθῆς πολιτειας ἀπολήψηται τὸν μισθόν. Ἐλεει και Φιλανθρωπια τοῦ μονογενοῦς σου υιοῦ μεθ”⁹³. „Stăpâne Doamne, Care nu ai respins jertfa femeilor ce se dăruiesc pe ele însele și doresc să slujească după cuviință în sfintele Tale biserici, ci le primești în rândul slujitorilor Tăi; revarsă harul Sfântului Tău Duh peste roaba Ta care dorește să Ți se ofere Ție, și umple-o pe ea cu harul diaconatului, după cum i-ai oferit diaconia lui Febe pe care ai chemat-o la slujire. Dăruiește-i Doamne, să persevereze fără greșeală în slujirea Sfintei Biserici, să poarte grijă de viețuirea ei mai cu seamă întru înfrânare și fă pe roaba ta desăvârșită pentru ca atunci când va sta în fața lui Hristos la judecată să poată primi răsplata bine-meritată. Cu mila și iubirea de oameni a Unuia Născut Fiul Tău...”. După „Amin”, episcopul o îmbrăca pe diaconița cu orarul. „Diaconița purta un văl care-i acoperea capul și umerii. Orarul îi era pus în jurul gâtului, sub văl, în așa fel încât cele două extremități erau aduse în față. Diaconul în schimb purta orarul pe umărul stâng în așa fel că o extremitate era în față și alta în spate. Și acest aspect asimilează diaconița diaconului, pentru că orarul diaconului este simbolul prin excelență al diaconului și al ministerului său, cum se afirmă la canoanele 22 și 23 ale conciliului din Laodiceea. Legislația eclezială oprea explicit subdiaconilor și lectorilor să poarte orarul, care era un semn distinctiv pentru diaconi”⁹⁴. iar apoi aceasta primea Sfânta Împărtășanie din mâinile ierarhului care îi oferea sfântul potir⁹⁵ cu care diaconița se întorcea în Sf. Altar.

Sunt multe asemănări între hirotonirea diaconilor și a diaconițelor. Rugăciunile sunt diferite, dar amândouă conțin epicleza (invocarea Sfântului Duh)⁹⁶ și faptul că Dumnezeu este Cel care îi cheamă la această slujire. Diferențele sunt următoarele: 1. Diaconița nu îngenunchea în fața episcopului;

⁹³ Stefano Parenti, Elena Velkovska, *L'Euclologio Barberini Gr. 336...* p. 173

⁹⁴ Victoria Bolfă Otic, *Femeia în Biserică...* p. 122

⁹⁵ Valerie A. Karras consideră că acest gest era făcut din dorința de a limita diferențele dintre slujbele de hirotonire ale diaconilor și diaconițelor. Ea amintește și părerea unui cercetător suedez care vedea în această practică o reminiscență dintr-o perioadă mai veche, când diaconițele împărtășeau credincioșii. (Valerie A. Karras, „Female deacons...”, p. 305)

⁹⁶ „În ritul bizantin Sfântul Duh nu este invocat asupra clerului inferior”, Martimort, *Deaconesses...* p. 155

2. Nu era îmbrăcată cu stihar⁹⁷, iar modul în care purta orarul era diferit de cel al diaconilor⁹⁸; 3. Nu primea ripidele; 4. Episcopul nu o săruta, cum se întâmpla în cazul diaconilor; 5. Diaconița se întorcea în Sf. Altar cu potirul primit de la episcop și nu împărtășea credincioșii.⁹⁹ Acestea arată numai o diferență în privința funcțiilor liturgice. Diaconițele nu rosteau ectenii și nu împărtășeau credincioșii, după cum făceau diaconii. Îndatoririle lor erau altele. Acest lucru nu înseamnă că ele făceau parte din clerul inferior. Faptul că slujba de sfințire avea loc în timpul Sfintei Liturghii, în Sfântul Altar, iar rugăciunea de investire conținea invocarea Sfântului Duh, duce la concluzia că diaconițele erau hirotonite, deci făceau parte din clerul superior.

2.5. Dispariția diaconițelor

Nu se cunoaște momentul în care treapta diaconițelor a dispărut. În sec. IX-X, se pare că doar monahiile puteau deveni diaconițe. Bazându-ne pe informația ce ne parvine de la Ioan Zonaras care afirmă că în timpul său diaconițele încă existau, fiind hirotonite. Mergând mai departe, vedem că Teodor Balsamon, în a doua jumătate a aceluiași secol, afirma că „astăzi, diaconițele nu mai sunt hirotonite deși unele membre ale unor comunități religioase ascetice sunt numite în mod greșit diaconițe”. Dar, cu toate că nu mai erau hirotonite, Balsamon notează că diaconițele continuau să existe ca un grup special de maici ce cântau în timpul utreniilor.

Motivul pentru care nu se cunoaște timpul încetării existenței diaconatului feminin este din pricina lipsei surselor care să menționeze abolirea oficială a acestuia. ¹⁰⁰S-au emis câteva opinii:

- Schimbarea practicilor liturgice, mai ales universalizarea botezului pentru nou-născuți. Aceste schimbări au avut relevanța lor în perioada bizantină timpurie, însă nu în secolul XII.

- Influența islamică probabil s-a făcut simțită în provincii, însă e imposibil ca aceasta să fi dus la dispariția diaconițelor din Constantinopol, de vreme ce marele oraș va fi cucerit de otomanii la cel puțin trei secole după dispariția diaconiei feminine.

⁹⁷ Arată faptul că diaconițele și diaconii nu aveau aceleași funcții liturgice. Însă, într-o scrisoare din 11 martie 494, papa Gelasiu scrie: „am auzit că... *treburile sfinte au ajuns într-o stare atât de proastă încât femeile sunt încurajate să slujească în sfintele altare și să ia parte la toate slujbele atribuite sexului masculin, unde nu le este locul*” (Helen Wood, „Byzantine women...”, p. 22)

⁹⁸ Diaconițele purtau orarul sub maphorion (acoperământul de cap) și era abia vizibil. De aceea, în iconografie nu apar diaconițe având orar. De exemplu, într-o biserică (Ayali Kilise) din secolul X (în Capadocia) se păstrează o frescă a sfintei Olimpiada unde aceasta este îmbrăcată la fel ca alte sfinte femei, iar nu ca diaconiță. Un studiu privind această biserică a fost făcut de Nicole Thierry și Michel Thierry, „Ayali Kilise ou Pigeonnier de Gülli Dere: Eglise inédite de Cappadoce”, *Cahiers archéologiques* 15, (1965)

⁹⁹ Valerie A. Karras, „Women deacons...”, pp. 301-302

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 311

- Interzicerea diaconatului feminin de unele concilii locale apusene. Nici această supoziție nu este solidă, dat fiind faptul că Orientul nu lua în seamă multe dintre hotărârile conciliilor apusene. Un exemplu concludent este cel al celibatului preoților¹⁰¹.

Valerie A. Karras, în lucrarea „Female Deacons in the Byzantine Church”, argumentează că „sexualitatea” femeilor a fost motivul principal al dispariției diaconișelor. Astfel, la Sinodul Trulan s-a dat un canon prin care se interzicea femeilor să se împărtășească și chiar să intre în biserică, în perioada menstruației. În secolele VII-XI apare și noțiunea de necurăție în cazul femeilor lăuze, în paralel dezvoltându-se o serie de rugăciuni pentru curățirea acestora de impuritatea cauzată de nașterea copiilor. Mai departe, în secolul XII, Balsamon argumentează că diaconișele nu se puteau apropia de altar din pricina „impurității perioadelor menstruale care a făcut necesară separarea lor de sfântul și dumnezeiescul altar”¹⁰². O ultimă mărturie pe care o vom aduce aici este din secolul XIV. Canonistul M. Vlastares afirmă că în vechime, diaconișele slujeau la altar; dispariția lor o pune pe seama schimbării teologiei și practicii Bisericii: „Mai târziu, Părinții le-au interzis să se apropie de altar și să îndeplinească vreo slujire acolo din cauza perioadelor menstruale”¹⁰³.

2.6. Locul și rolul diaconișelor în Biserica Ortodoxă – astăzi

Astăzi treapta diaconișelor nu mai există, deși ea niciodată nu a fost desființată formal. De aceea, încă din secolul XX mulți au cerut reînvierea ei. De exemplu, în Rusia, înainte de 1917, au existat câteva încercări și proiecte pentru o completă restaurare a diaconișelor, însă totul a fost abandonat din pricina izbucnirii revoluției. Mai mult, sf. Nectarie din Eghina a hirotonit ca diaconișă pe o maică în anul 1911. Tot aici în Grecia a existat până în 1952 o școală pentru diaconișe, dar cele care îi urmau cursurile nu au fost hirotonite. Astăzi există diaconișe în Biserica Ortodoxă Coptă, dar ele nu sunt hirotonite. Aceste diaconișe au funcții filantropice și educaționale, iar nu liturgice.

La conferința femeilor ortodoxe de la mănăstirea Agapia, ținută între 11-17 septembrie 1976 s-a militat puternic pentru reactivarea ordinului diaconișelor. Propunătorii au descis slujirea diaconișelor ca „a life-time commitment to full vocational service in the Church... an extension of the sacramental life of the Church into the life of society”. În 1988, la simpozionul inter-ortodox din Rhodos s-a concluzionat că „ordinul apostolic al diaconișelor ar trebui refăcut... o asemenea reînviere ar reprezenta un răspuns pozitiv la multe dintre nevoile

¹⁰¹ Kyriaki Karidoyanes FitzGerald, *Women Deacons in the Orthodox Church: Called to Holiness and Ministry*, Holy Cross Orthodox Press, 1998, pp. 134-148

¹⁰² Theodore Balsamon, *Responsa* 35, în PG 138:988; Eng. trans. Martimort, *Deaconesses*, p. 172. Patrick Viscuso, “Purity and Sexual Defilement in Late Byzantine Theology,” *Orientalia Christiana Periodica* 57 (1991): 400-402.

¹⁰³ Blastares, *Collectio alphabetica, scrisoarea F*, cap. 11, în PG 144:1176

și cererile din multe sfere ale lumii contemporane”. Tot aici s-a propus introducerea femeilor și în clerul inferior din Biserică.¹⁰⁴

Mitropolitul Kallistos Ware afirmă că în Biserică, femeia și-a continuat slujirea diaconală prin: îngrijirea bolnavilor, predarea religiei, prin monahism, dar mai ales ca soție a preotului. Conform noului statut BOR, femeile pot fi membre în Adunarea Națională Bisericească, în consiliile parohiale, ș.a.

Se poate pune întrebarea: „Ce ar aduce nou în Biserică refacerea treptei diaconițelor? Ar ajuta pe plan pastoral, filantropic și liturgic o astfel de hotărâre?”. Răspunsul nostru este într-un total afirmativ. În prima parte a acestei lucrări am văzut că Biserica Veche a știut să introducă femei creștine în locurile unde știa că este nevoie și că acestea vor da randament mai mult decât bărbații. Același lucru ar trebui să-l facă și astăzi. Vedem că în zilele noastre partea feminină este mult mai numeroasă în biserici decât cea masculină, însă ea nu participă activ la absolut nicio slujbă a Bisericii. Dacă în Biserica primară și în până în secolul XIII, femeia făcea parte din clerul inferior și chiar din cel superior, ce impediment canonic ne oprește pe noi să îi acordăm astfel de slujiri în zilele noastre? Dar să vedem care ar fi rolul pe care o diaconiță hirotonită l-ar putea avea în Biserică:

1. Rol misionar și pastoral. În Didascalia Apostolorum vedem că diaconițele mergeau în casele păgânilor și îngrijeau de femeile creștine ce viețuiau acolo. Și astăzi, mai ales în parohiile rurale, s-ar putea reveni la acest obicei. Diaconița ar putea vizita pe toți locuitorii parohiei, indiferent de confesiune, și le-ar putea acorda ajutor și mângâiere. Să nu uităm că e mult mai ușor pentru o femeie să se destăinuie în fața alteia, decât să vorbească cu preotul.

2. Rol filantropic și mijloc de întărire a comuniunii. După cum am afirmat mai sus, femeile au cea mai mare prezență la serviciul liturgic. Dacă s-ar alege și din rândul lor slujitoare pentru a ajuta la slujbele divine, femeile ar simți că sunt și ele parte integrantă a evenimentelor ce au loc în Biserică. unii pot spune: „Nu există nevoie de o astfel de slujire fiindcă femeia se simte bine acolo unde e astăzi”. Însă nu trebuie uitat că în secolele III-V au existat femei care s-au alipit de grupările creștine unde hirotonirea lor era posibilă. Dacă atunci s-a întâmplat, cu atât mai mult astfel de lucruri pot avea loc în zilele noastre.

3. Mijlocitoare între preot și credincioase sau între episcop și femei;

4. La fel ca în vechime, diaconițele se pot ocupa de păstrarea liniștii în biserică, în timpul slujbelor. Astăzi e nevoie de o astfel de slujire căci vedem că în bisericile noastre de multe ori se perturbă liniștea necesară rugăciunii din pricina neorânduielilor.

5. Diaconițele se pot ocupa cu catehizarea femeilor în Biserică, ușurând astfel misiunea preotului. Femeile ar putea comunica și pune întrebări mult

¹⁰⁴ Elizabeth Behr-Sigel & Kallistos Ware, *The ordination...* p. 63

mai ușor unei slujitoare care face parte din tagma lor și preotul ar avea multe beneficii, el putându-se ocupa numai de catehizarea bărbaților din parohie.

Știm că există multe voci din spațiul ortodox care, pe temeiul unei așa-zise Tradiții, se opun oricărui amestec al femeii în slujirea din Biserică. dar, după cum am văzut, până în secolul XII, aceasta a avut diverse slujiri în Biserică. „Supunerea față de Tradiție nu trebuie privită ca un fundamentalism mort. Sfânta Tradiție, înțeleasă corect, este dinamică, nu statică și inertă.”¹⁰⁵ Ea trebuie îmbogățită, înnoită și trăită de fiecare generație în parte. Și, nu trebuie să uităm că, chiar dacă diaconițele sunt hirotonite, există o clară distincție între diaconat – fie el masculin sau feminin – și preoție. Niciun bărbat sau femeie diacon nu săvârșește Sfânta Euharistie, nu binecuvintează și nu oferă iertarea păcatelor. „Astfel, chiar dacă o diaconiță este văzută ca o persoană hirotonită, pe aceeași treaptă cu diaconul, acest fapt nu ridică în nici un caz problema dacă femeile pot fi hirotonite ca preoți. Cele două probleme sunt distincte căci diaconatul este o treaptă de sine stătătoare, nu un „prim pas” spre preoție”, scrie mitropolitul Kallistos Ware.¹⁰⁶

Din cele prezentate în această lucrare, putem observa că Biserica, până în secolul XIII, nu a oprit accesul femeii la slujire, ci dimpotrivă. Acest fapt trebuie să constituie un exemplu de urmat pentru noi, căci dacă vom reda femeii vechea poziție pe care a ocupată - în Biserică, vom oferi un răspuns și un model pentru confesiunile creștine care acuză Biserica de misoginism, și în același timp slujirea misionară, filantropică și catehetică a Bisericii se va revitaliza. Femeia este blândă și iubitoare, iar aceste calități o vor face ucenicul potrivit pentru a fi trimis în misiunea de ajutorare a tuturor celor care sunt singuri și lipsiți, fie de credință, fie de bunurile materiale necesare acestei vieți.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE

Benedetto, Robert, *The New Westminster Dictionary of Church History*, Westminster John Knox Press, U.S.A, 2008.

Biblia sau Sfânta Scriptură, EIBMBOR, București, 2013.

Horae Semiticae No II, „The Didascalia Apostolorum în English” translated from the Syriac by Margaret Dunlop Gibson, London, Cambridge University Press, 1903.

Pantokrator: Typikon of Emperor John II Komnenos for the Monastery of Christ Pantokrator in Constantinople, trad. Robert Jordan în *Byzantine Monastic Foundation Documents*, ed. John Thomas and Angela Constantinides Hero, Washington, vol. II, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2000.

¹⁰⁵ Elizabeth Behr-Sigel & Kallistos Ware, *The ordination...* p. 66

¹⁰⁶ Elizabeth Behr-Sigel & Kallistos Ware, *The ordination...* pp. 58-59

LUCRĂRI

- Beaucamp, Joëlle, *Le statut de la femme à Byzance (4e-7e siècle)*, Paris, 1992
- Behr-Sigel, Elisabeth & Ware, Kallistos, *The Ordination of Women in the Orthodox Church*, WCC Publications, Geneva, 1999.
- Clark, Gillian, *Women in Late Antiquity: Pagan and Christian Lifestyles*, Oxford University Press, 1993
- Dewesse, W. Charles, *Women Deacons and Deaconesses: 400 years of Baptism Service*, Mercer University Press, Georgia USA, 2005.
- Duby, Georges, Perrot, Michelle, Schmitt, Pauline, Pantel (eds.), *A history of women in the West: From ancient goddesses to Christian saints*, Harvard University Press, USA, 2002
- Eisen, Ute, *Women Officeholders in Early Christianity: Epigraphical and Literary Studies*, trad. Linda M. Maloney, 2000
- Elm, Susanna, *Virgins of God. The Making of Asceticism in Late Antiquity*, Oxford University Press, SUA, 1994.
- Ferrua, Antonio, *Note e Giunte. Alle Iscrizioni Cristiane Antiche della Sicilia*. Roma, Tipografia poliglotta vaticana, 1979
- Fitzgerald Kyriaki, Karidoyanes, *Women Deacons in the Orthodox Church: Called to Holiness and Ministry*, Brookline, 1998
- Golder, Christian, *History of the deaconess movement in the Christian Church*, New York, 1903
- Gregory, *Dialogues*, ed. Edmund Gardner, London, 1911
- Gyson, Roger, *Le ministere des femmes dans l'eglise ancienne*, Paris, 1972.
- Ică, Ioan jr. *Sfântul Ioan Gură de Aur. Cuvioasa Olimpiada diaconița. O viață – o prietenie – o corespondență* Deisis, Sibiu, 1997
- Ică, Ioan jr., *Canonul Ortodoxiei, vol.1*, Deisis, 2008.
- Kalsbach, Adolf, *Die altkirchliche Einrichtung der Diakonissen bis zu ihrem Erlöschen*, Freiburg im Breisgau, 1926
- Madigan, Kevin, Osiek, Carolyn, *Ordained Women in the Early Church*, John Hopkins University Press, 2005
- Martimort, Georges, Aimé, *Deaconesses: A Historical Study*, traducere din limba franceză de K.D.Whitehead, Ignatius Press, San Francisco, 1986.
- Mănescu, Mihaela, *Portret de femeie bizantină*, Sinergii, București, 2007.
- Otic, Victoria, Bolfă, *Rolul Femeii în Biserică. De la diaconesele antice la diaconia femeii de astăzi*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2010.
- Pankowski, Jan, *Chrysostom, De diaconissis*, Regensburg, 1866
- Parenti, Stefano, Velkovska, Elena, *L'Euclologio Barberini Gr. 336, Bibliotheca «Ephemerides Liturgicae Subsidia» no 80*, Edizioni Liturgiche, Roma 2000
- Pline Le Jeune, *Belles Lettres, IV*, Paris, 1947

Thomas, John, Angela Constantinides Hero, *Byzantine Monastic Foundation Documents*, ed., Washington, vol. II, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2000

Trembelas, Panagiotis, „Τάξεις χειροθεσιων και χειροτονιων”, *Theologia* 19, 1941.

Wijnagaards, John, *The ordained women deacons of the Church's first millennium*, Canterbury Press, 2011.

Williams, Frank (trad.), *Epiphanius, The Panarion, Books II-III*, E.J Brill, Leiden, 1994,

STUDII ȘI ARTICOLE

Arranz, Miguel, „L'office de l'asmatikos hesperinos de l'ancien euchologe byzantin”, *Orientalia Christiana Periodica* 44, 1978.

Botte, Bernard, Dom, „Les plus anciennes collections canoniques”, *OS*, nr. 5 (1960).

Bulic, France, „Iscrizione Inedita. (Siculi, Bihaci di Castelnuovo di Trau)”, *Bulletino di Archeologia e Storia Dalmata* 37, 1924

Davies, John, Gordon, „Deacons, Deaconesses and the Minor Orders in the Patristic Period”, *Journal of the Ecclesiastical History* 14 (1963)

Karras, Valerie A., „Female Deacons in the Byzantine Church”, *Church History* 73, 2 (2004).

Karras, Valerie A., „Liturgical functions of consecrated women in the Byzantine Church”, *Theological Studies*, nr. 66, 2005.

Thiermeyer, Abraham, „Der Diakonat der Frau”, *Theologische Quartalschrift* 173 (1993)

Thierry, Nicole, Thierry, Michel, „Ayali Kilise ou Pigeonnier de Gülli Dere: Eglise inédite de Cappadoce”, *Cahiers archéologiques* 15 (1965).

Vetera Christianorum, 27, 1990.

Viscuso, Patrick, „Purity and Sexual Defilement in Late Byzantine Theology”, *Orientalia Christiana Periodica* 57 (1991)

Wood, Helen, „Byzantine Women: Religion and Gender Construction”, *Rosetta* 7.5, 2009